

ONDŘEJ TOUŽIMSKÝ / 10. 8. 2022

Cimrman režírující aneb Jak se Ladislav Smoljak dostal k režii Kulového blesku

Zdeněk Svěrák a Ladislav Smoljak se mezi lety 1974 až 1987 společně podíleli na devíti celovečerních snímcích. Za toto období se z obou stali úspěšní a populární scenáristé, herci a co je pro tento článek klíčové, z druhého jmenovaného dokonce filmový režisér. Pro Ladislava Smoljaka to ale byla spleťtá cesta a svůj sen stát se filmovým režisérem si musel vydobýt. Pojdme tedy společně nahlédnout za oponu filmové kariéry známého cimrmanologa a dopídit se, jak se mu podařilo dostat k filmové režii a jakým způsobem z této pozice ovlivnil svou scenáristickou praxi i práci přítele a kolegy Zdeňka Svěráka.

Ladislav Smoljak byl už od svých mladých let fascinován filmem. Toto svoje zánění neprokazoval pouze četnými televizními recenzemi, jimiž přispíval do různých časopisů. Již ve studentských letech byl okouzlen audiovizuálním médiem. „Láďa skutečně toužil být filmař. Ještě když jsme studovali, tak jsme mu říkali středometrážník s Čepelkou, protože [...] on viděl nějaký středometrážní film a otravoval s tím, že to je to pravý, ten na to kápl. Ani krátký ani dlouhý a že je to budoucnost,“^[1] praví na adresu svého přítele Zdeněk Svěrák.

Smoljak vycítil svoji šanci na samostatnou režii poprvé v roce 1977, kdy se Svěrákem dopsali svůj pátý scénář jménem *Kulový blesk*. „Já jsem byl drzej a měl jsem pocit, že ten náš scénář bych udělal líp než jakýkoliv jiný režisér,“^[2] tvrdil později Smoljak. A tak 28. listopadu 1977 napsal režijní explikaci k filmu *Kulový blesk*. V tomto textu mimo jiné žádá, aby se režie u snímku mohl zhostit sám: „Na závěr bych chtěl poznamenat už jen to, že jako uchazeč o režii přicházím – dalo by se říct – až na stará kolena. Ale snad mi mé zkušenosti životní [...] dovolí zhostit se se zdarem úkolu, který je mou

celoživotní touhou.“[3] V té době ale na Barrandově platil požadavek, že celovečerní film by měl režírovat absolvent režie.[4] „Byl rok 1977, na tu dobu to byla bezprecedentní, neomalená žádost. Neměl jsem ani FAMU. Nikdy jsem nic nenatočil. I absolventům FAMU se zkraje dávaly jen povídkové filmy, aby se osvědčili, naučili řemeslo,“[5] dodává Smoljak.

Problém také byl, že tvůrce – přesto, že napsal tři úspěšné scénáře k filmům *Jáchyme, hod' ho do stroje*, *Marečku, podejte mi pero* a *Na samotě u lesa* a sám dokonce režíroval televizní film *Dveře* (1976) –, se na Barrandově netěšil přílišné důvěře. Drahoslav Makovička, vedoucí dramaturgické skupiny, která se filmu ujala, v dopise adresovaném ústřednímu dramaturgovi FSB Ludvíku Tomanovi píše: „O režii se původně ucházel sám Smoljak. Po jednání s ním i s Vámi jsme došli k závěru, že tento debut v rozsahu samostatné práce na celovečerním filmu je nereálný.“[6] Studio se z toho důvodu rozhodlo pro jiného režiséra. „Scénář byl proto nabídnut s. Podskalskému, který jej okamžitě rád přijal.“[7] Smoljakovi chtěli alespoň nabídnout pozici asistenta režie. Nicméně díky tomu, že Zdeněk Podskalský znal Smoljakův sen stát se režisérem, snažil se o to, aby dali jeho mladšímu kolegovi větší příležitost. „Na Barrandově mi řekli, že osloví Zdeňka Podskalského, a ten, že si mě může případně vzít jako asistenta a dát mi potom dobrozdání, abych mohl příště točit sám. Zdeněk Podskalský ovšem řekl, že chce film se mnou dělat jako se spolurežisérem,“[8] vypráví Smoljak. S nápadem společné režie souhlasil i Makovička, a proto 10. května 1978 zaslal Tomanovi doporučující dopis:

„Hledali jsme možnosti, jakým způsobem spolupráci s. Smoljaka uskutečnit. Režisér Podskalský nabídl možnost spolurežie s. Smoljaka, ve které vidí umělecký zisk pro film a pro svou práci na něm. Dramaturg látky, celá skupina i Smoljak sám tuto velkorysou nabídku s povděkem přijali. Domníváme se, že touto formou by realizace filmu získala především režijní podněty v duchu zvláštní specifiky Smoljako-Svěrákovského humoru, který už přinesl naší kinematografii nejeden nadprůměrný divácký úspěch. S. Smoljak, který už řadu takových aktiv jako autor přinesl, zkusil své režijní schopnosti na divadle i v televizi a vyslovil životní touhu po režii filmové. Jsem pevně přesvědčen, že by takovou příležitost měl dostat a v režijní spolupráci se zkušeným Zdeňkem Podskalským pokládám riziko takového pokusu za co nejmenší a za přiměřené naději na mimořádný úspěch. [...] Soudíme, že i za dosavadní práci pro film si s. Smoljak vytvoření takové možnosti režijní spolupráce zaslouží [...]. To všechno jsou důvody,

které mě po důkladném a zodpovědném zvážení věci vedou k tomu, abych žádost Podskalského a Smoljaka tlumočil, doporučil a požádal Vás o její laskavou podporu.“
[9]

Díky přímluvným dopisům Podskalského a Makovičky se tak pomalu začalo vyplňovat Smoljakovo přání, které bylo završeno oficiálním doporučením, aby se schválila spolurežie Smoljak–Podskalský. „Jak jsem Vás již informoval, navrhuje dr. Makovička, aby film *Kulový blesk* režíroval Zd. Podskalský ve spolupráci s L. Smoljakem. Doporučuji Vám tento návrh posoudit a přijmout (nebudou zvýšeny nároky na honorář),“ [10] žádal dne 12. května 1978 ústřední dramaturg Toman ředitele FSB Františka Marvana.

Jenže ani v tuto chvíli neměl Smoljak vyhráno. Barrandov totiž stále předpokládal, že hlavní režisér bude Zdeněk Podskalský. V dopisu ze dne 20. července 1978 píše ústřední ředitel Československého filmu Jiří Purš Marvanovi:

„Není mi známo, jaké předpoklady k filmové režii v minulosti prokázal jeden z autorů, uvažovaný jako režisér /L. Smoljak/. Pracoval snad již na nějakém filmu? V minulosti tytéž obdobné experimenty neměly nejlepší výsledky /např. P. Kohout, O. Daněk/. Vítám proto rozhodnutí, aby hlavním režisérem byl Zdeněk Podskalský [...] Aby mi bylo dobře rozuměno, nechci zpochybňovat talent s. L. Smoljaka, ani být proti tomu, abychom k režijní práci přitahovali nové talentované umělce, ale musí být alespoň nějaká předcházející záruka úspěšného výsledku.“ [11]

V reakci na výše uvedený dopis píše Marvan 31. července 1978 Tomanovi:

„Dne 14. 7. 1978 byl mi předložen ke schválení seznam tvůrčích pracovníků na filmu *Kulový blesk*, ze kterého vyplývá, že režiséry filmu jsou Zdeněk Podskalský a Ladislav Smoljak. Pokládám za svoji povinnost Vám ještě písemně upřesnit naši dohodu v tom smyslu, že Zdeněk Podskalský je v tomto případě hlavním režisérem filmu. Nechci tím ani v nejmenším zpochybňovat talent Lad. Smoljaka ani být proti tomu, abychom k režijní práci přitahovali nové talentované umělce, ale je třeba, abychom v osobě režiséra Podskalského měli alespoň jistotu předcházející záruku úspěšného výsledku. Žádám vás proto, abyste v tomto smyslu informoval také dramaturga, kterému je tento film přidělen.“ [12]

Nedůvěra k Smoljakovi jako režisérovi byla tak více než zjevná. Nejenže Purš, Marvan a další apelovali na to, aby Smoljakova režie nebyla samostatná, ale dokonce vyžadovali, aby do pozice hlavního režiséra byl ustanoven Podskalský a aby Smoljak plnil roli pouze jakéhosi pomocného režiséra. Tyto snahy se ale nakonec ukázaly být marné, jak totiž píše Smoljak: „Nakonec to dopadlo tak, že mě (Zdeněk Podskalský – pozn. aut.) film de facto nechal natočit samotného.“^[13] Což potvrzuje i kameraman snímku *Kulový blesk* Ivan Šlapeta: „Myslím, že režíroval (Zdeněk Podskalský, pozn. aut.) dvě scény, a sice tu na schodech [...]. A potom to stěhování cigánů, jak mají všechno na té ulici, to také režíroval, to vím určitě.“^[14]

Smoljak se tak po velice obtížném a hlavně zdlouhavém procesu konečně dočkal své první režie celovečerního snímku. Nicméně ten nejtěžší úkol ho teprve čekal. „Především jsem se obával, jak budu velet štábu, kde jsou všichni profíci a vědí, že já nejsem,“^[15] přiznával později. Jako pro začínajícího režiséra s minimálními zkušenostmi a bez uměleckého vzdělání to pro něj opravdu nemohlo být nic jednoduchého. K tomu všemu ještě musel čelit nedůvěře ředitele Československého filmu Purše. Na svém prvním filmu si proto chtěl dát Smoljak opravdu záležet a detailně promyslet svoji vizi. Je to konec konců vidět i na jeho režijní explikaci:

„Krajní polohy by sahaly od crazy komického až k smutnému a vážnému. Jsem tímto úkolem přitahován nikoli z touhy po exhibici, ale z nejhlubších příčin estetických. V životě se totiž také komické objevuje vedle tragického, ba víc – věci často komické i tragické bývají zároveň. A chceme-li se pokusit o pravdivý obraz života, pak je toto prolínání a míšení poloh jen logické a nutné. Proto se tady v našem filmu o stěhování projevuje téma v složitější a vrstevnatější formě. Celá akce je tu předvedena ve své komplikovanosti a zranitelnosti, je tu příležitost ukázat celou řadu lidských typu a povah /i prostředí, kde žijí/, vedle scén smutných/Bílkovo balení v předvečer stěhování [...]. Je samozřejmé, že takhle členitě vyprávěnou látku lze realizačně skloubit a zvládnout jen za předpokladu, že se režisér bude střizlivě držet skutečnosti a nenechá se strhnout k pouhé veseloherní klauniádě.“^[16]

Nástrojem, pomocí něhož chtěl výše uvedenou vizi naplnit, bylo především herectví. To začíná už u samotného castingu. Ve svých prvních filmech, když byli Smoljak se Svěrákem ještě v roli „pouhých“ scenáristů, neměli na obsazování jednotlivých herců takový vliv. To ostatně dokládá Zdeněk Svěrák: „On (Oldřich Lipský, pozn. aut.) nám vždycky řekl, co byste říkali, kdyby tohohle hrál tenhle, a my jsme to většinou schválili.“^[17] Změna přišla ve chvíli, kdy Smoljak poprvé usedl na režisérskou židli a kdy si již mohl vybírat herce do svých rolí sám. Jeho krédem při výběru bylo paradoxně nevybírat pro své filmy komediální herce. „Rozhodl jsem se, že se neopřu o zavedené komiky. Komik prosazuje i před kamerou druh komiky, který umí nejlépe, což je někdy v rozporu s režisérskými uměleckými záměry. [...] Ostatně zavedený komik má ještě další nevýhodu – zavedené publikum. Nemůže si vlastně ani dovolit odchýlit se od způsobu, který od něj publikum očekává,“^[18] přibližoval svůj záměr později Smoljak. A ve stejném duchu mluvil i před vznikem *Kulového blesku*:

„Postavy by se v něm neměly chovat jako komici, ale jako normální lidé, kteří se náhle octnou v nenormální situaci. Rád bych se při této příležitosti vyznal z toho, že nejsem přítelem onoho pojetí, jež redukuje postavy veseloher na pouhé komické figury, na nichž se musí být legrační všechno: jak chodí, jak si zapínají sako, jak se napijí ze sklenice. [...] Vše míří od jedné komické situace ke druhé. [...] Proto bych si pro tento film – bude-li mi svěřena jeho režie – rád vybral herce, kteří nejsou v podvědomí diváků už zařazeni do příslušných komicko-charakterních šablon. Herce neokoukané, jemné a citlivé, se smyslem pro realitu, pro živý, ze života odpozorovaný detail.“^[19]

Ladislav Smoljak chtěl točit komedii, ale ne prvoplánovou. Chtěl, aby komika vycházela z běžných situací, plynule a nenásilně. Nechtěl humor tvořit pomocí výrazných gest nebo zavedených komediálních herců. Humor měl být vedlejším produktem. To se odrazilo již na samotném obsazení snímku *Kulový blesk*. Do hlavních rolí obsadil převážně charakterní herce, kteří v té době nebyli vnímáni jako prvoplánově komediální. Vedle Josefa Abrháma to byli Daniela Kolářová, Karel Kalaš a především Rudolf Hrušínský. Je zde tedy patrný značný rozdíl oproti Smoljakovu a Svěrákovu prvnímu filmu *Jáchyme, hod' ho do stroje!*

Zkušení dramatičtí herci však nejsou jediným typem, který Smoljak s Podskalským prosazovali při obsazování. Výraznou roli v Smoljakových filmech hrají také neherci. „Bude proto nezbytné pro řadu vedlejších postav vyhledat a vyzkoušet neherce,“ [20] avizoval před začátkem natáčení Podskalský. Oblíbenost neherců dokládá i Abrhám: „Nechtěl (Ladislav Smoljak, pozn. aut.) ,herectví'. Nechtěl obratnou herečku, která ,zahraje' studenou a nepříjemnou postavu – dal přednost autentické dámě, která tak působí. Samozřejmě, že do velkých rolí vybral i herce ,profesionální', ale jen ty, u kterých měl jistotu, že budou ,nehrát' tak, jak potřeboval.“ [21]

To dokazuje obsazení Milady Ježkové, která v té době již byla známá z filmů Miloše Formana, do role Jechové, či obsazení manželů Kissových do rolí manželů Fazekašových. Mohlo by se zdát, že Ladislav Smoljak obsazením neherců chtěl dostat do svých filmů jistou dávku improvizace. Nic však není dále od pravdy. Smoljak neměl improvizaci příliš v lásce a snažil se jí vyhnout, a to jak ve filmu, tak na divadelních prknech. Jan Kašpar v dokumentu *Všeuměl* říká: „Co Láďa úplně nesnášel, když herci začali dotvářet představení, vymýšlet si repliky.“[22] Tohle ostatně potvrzuje i Smoljak: „Improvizace jako tvorba okamžiku. Nejsem jejím odpůrcem, ale moc na ni nevěřím. Hlavně pokud jde o improvizaci textovou. Myslím, že se tu nakupí plno hlušiny, v níž se jen tu a tam zatřpytí pravý kámen.“[23] Stejným způsobem přistoupil Smoljak i ke svému oficiálnímu samostatnému debutu v podobě *Vrchní, prchni!*, ke kterému psal scénář pouze Svěrák. Jak tvůrce říká:

„Láďa vůbec chtěl přistupovat ke komedii jinak, když jsem napsal potom samostatně *Vrchní, prchni!*, představoval jsem si, že bude hrát Nárožný tu hlavní postavu. A on říkal Zdeňku, to je takový na první dobrou, že to každý bude vědět, že je to sranda. Protože Nárožný byl tenkrát v estrádách, takových humoristických výstupech se Sobotou a s Šimkem. On říkal, já bych chtěl, aby to hrál nějaký normální herec, aby ta komedie se z toho teprve rozvinula, a tak to dal Abrhámovi, který ty jeho požadavky splňoval.“[24]

O výměně hlavního protagonisty mluví i Smoljak:

„Zdeněk psal jeho scénář s představou, že titulní roli vytvoří Petr Nárožný [...], takže jemnější posun od původního řetězce komických záměn k tomu trochu romantizujícímu tvaru, k jakému jsme myslím nakonec došli, by zůstal nepovšimnut. Výborný a tvárný Nárožný se mi tu se svou zátěží diváckého stereotypu jevil nakonec jako velká překážka mého inscenačního plánu. Vážný herec Josef Abrhám, jehož komediální schopnosti tušili zatím jen nemnozí, byl pro mne naopak ideálním řešením.“[25]

Už tímto krokem Smoljak zcela změnil poetiku celého filmu. S velkou pravděpodobností by se totiž snímek *Vrchní, prchni!* v hlavní roli s Petrem Nárožným klonil spíše k čisté komedii než k výsledné satíře. Do této Smoljakovy koncepce skvěle zapadl vážný herec Abrhám, jehož komediálnímu talentu byl poskytnut větší prostor než ve snímku *Kulový blesk*. Přesto však Abrhámovo herectví zůstává v mezích dané poetiky filmu, tedy

satirické komedie.

Na přeobsazení Petra Nárožného můžeme také vidět, že Smoljak měl oproti Svěrákovi odlišný pohled na filmovou komedii. Ve chvíli, kdy se Smoljak ujal režie jejich společných scénářů (a v případě *Vrchní, prchni!* Svěrákova samostatného scénáře), musel tudíž mladší z dvojice udělat mnoho ústupků. Ty vyvrcholily právě obsazením Abraháma ve výše zmíněném snímku. Svěrák připustil, že byl mnohokrát překvapen, když zjistil, koho Smoljak obsadil do jejich filmů, či jaký přístup zvolil ke ztvárnění společných scénářů. Smoljak ale nechtěl dělat klasickou komedii. Chtěl tvořit filmy, které v sobě budou zahrnovat jak humor, tak vážnou polohu:

O. T.: Že už Smoljak nechtěl dělat crazy komedie?

Z. S.: Ano, že to bylo pomezí vážného a legračního.

O. T.: Ale když tak vzpomínám, tak si nepamatuji, že by pan Smoljak natočil nějaký vážnější film.

Z. S.: Třeba ve filmu *Jára Cimrman, ležící, spící* jsou scény, které jsou dost vážné, až moc. Tam jsme se pohádali, jak je ten hon a střílí se tam spoustu zajíců a já jsem říkal: „Láďo, to nebude ke koukání, to do té komedie nepatří.““^[26]

Svěrák se Smoljakem jsou, co se jejich společných filmů týče, vnímáni jako nerozlučitelný tandem. Nyní však spatřujeme, že jejich přístup k filmu byl rozdílný. Je potřeba odlišit jejich poetiku, a to i v rámci „cimrmanovských“ filmů. Ve chvíli, kdy se Smoljak chopil filmové režie, měl značný vliv na vyznění daného scénáře a tento vliv také často uplatňoval.

Po svých dvou prvotinách natočil Ladislav Smoljak ještě další tři filmy: *Jára Cimrman, ležící, spící*, *Rozpuštěný a vypuštěný* a *Nejistá sezóna*. Filmová kariéra Ladislava Smoljaka v roli režiséra tak trvala pouhých devět let a smrškla se na pět snímků. Začala společnou režii *Kulového blesku* a skončila uvedením filmu *Nejistá sezóna*. Tento snímek byl zároveň i posledním filmovým dílem, který vytvořil společně se Zdeňkem Svěrákem. Svěrák po úspěchu *Obecné školy* totiž natrvalo přešel ke svému synu Janu Svěrákovi. Teze, že právě tento fakt mohl být jedním z důvodů, proč už se Ladislav Smoljak nevrátil k režimování celovečerních filmů, jistě nebude daleko od pravdy, ale zdaleka to nebyl jediný důvod. Ten další je spojený s koncem

komunistického režimu, a tím pádem i koncem mocných finančních křídel barrandovského studia, zaštiťujících všechny Smoljakovy filmy. Tuto domněnku potvrzuje i jeho syn: „Ale jeho strašně nebavilo ta komunikace s těma sponzorama, s těma investorama, jeho to hrozně vyčerpávalo [...] jeho to prostě přestalo bavit. Měl pocit, že do toho investuje jako hrozně moc energie a že z toho není žádný výsledek.“ [27] Daly by se jistě uvést i další důvody, jako byl pokročilý věk a s ním spojené zdravotní problémy, či ochablý zájem o filmové médium a obnovená láska k divadlu, nicméně všechny tyto příčiny zůstanou pouze nepotvrzenými domněnkami.

V období tzv. normalizace bychom každopádně marně hledali podobný příklad kariéry, jako byla ta Smoljakova. A to především z toho důvodu, že Ladislav Smoljak dosáhl své vytoužené profese filmového režiséra navzdory tomu, že nikdy nevystudoval žádnou filmovou školu a nikdy nepracoval na pozici asistenta režie, jak bylo pro začínající režiséry běžné.

Poznámky:

[1] Zdeněk Svěrák: 11. června 2018 (Praha), rozhovor vedl Ondřej Toužimský.

[2] *Na plovárně*. [televizní pořad]. Režie Jan Hojtaš, 2001.

[3] Barrandov Studio a.s., archiv, sbírka: Scénáře a produkční dokumenty, Film: *Kulový blesk*, Režijní explikace k filmu *Kulový blesk*, s. 2, 28. 11. 1977. Ladislav Smoljak.

[4] *Příběhy slavných: Všeuměl* [dokumentární film]. Režie Pavel Křemen, 2011.

[5] Ladislav Smoljak, Blanka Čechová, *Mým divákům: rozhovor s Ladislavem Smoljakem*. Praha, Litomyšl: Paseka 2010, s. 83.

[6] Barrandov Studio a.s., archiv, sbírka: Scénáře a produkční dokumenty, Film: *Kulový blesk*, Dopis zaslaný Ludvíku Tomanovi, s. 1, 10. 5. 1978. Drahoslav Makovička.

[7] Tamtéž.

[8] Ladislav Smoljak, Blanka Čechová, c. d., s. 83.

[9] Barrandov Studio a.s., archiv, sbírka: Scénáře a produkční dokumenty, Film: *Kulový blesk*, Dopis zaslaný Ludvíku Tomanovi, s. 1–2, 10. 5. 1978. Drahoslav Makovička.

[10] Tamtéž.

[11] Tamtéž, Dopis adresován Františku Marvanovi, s. 1, 20. 7. 1978. Jiří Purš.

[12] Tamtéž, Dopis adresován Ludvíku Tomanovi, s. 1, 31. 7. 1978. František Marvan.

[13] Ladislav Smoljak, Blanka Čechová, c. d., s. 83.

[14] Ivan Šlapeta: 20. srpna 2018, rozhovor vedl Ondřej Toužimský.

[15] Tamtéž, s. 84.

[16] Barrandov Studio a.s., archiv, sbírka: Scénáře a produkční dokumenty, Film: *Kulový blesk*, Režijní explikace k filmu *Kulový blesk*, s. 1, 26. 11. 1977. Ladislav Smoljak.

[17] Zdeněk Svěrák: 11. června 2018 (Praha), rozhovor vedl Ondřej Toužimský.

[18] Pavel Taussig. *Filmový smích Ladislava Smoljaka a Zdeňka Svěráka*. Praha: Československý filmový ústav, Filmový klub 1987, s. 20–21.

[19] Barrandov Studio a.s., archiv, sbírka: Scénáře a produkční dokumenty, Film: *Kulový blesk*, Režijní explikace k filmu *Kulový blesk*, s. 2, 28. 11. 1977, Ladislav Smoljak.

[20] Tamtéž, s. 2, nedat., Zdeněk Podskalský.

[21] Kolektiv autorů. *Tady všude byl Ladislav Smoljak: očima přátel, synů a dcer*. Praha: Fragment 2013, s. 99.

[22] *Příběhy slavných: Všeuměl* [dokumentární film]. Režie Pavel Křemen, 2011.

[23] Pavel Taussig, c. d., s. 23–24.

[24] Zdeněk Svěrák: 11. června 2018 (Praha), rozhovor vedl Ondřej Toužimský.

[25] Pavel Taussig, c. d., s. 20–21.

[26] Zdeněk Svěrák: 11. června 2018 (Praha), rozhovor vedl Ondřej Toužimský.

[27] *Příběhy slavných: Všeuměl* [dokumentární film]. Režie: Pavel Křemen, 2011.